

KONSTANTIN
PRESLAVSKY
UNIVERSITY
SHUMEN

*ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
“ЕПИСКОП КОНСТАНТИН
ПРЕСЛАВСКИ”*

ФАКУЛТЕТ ПО ХУМАНИТАРНИ НАУКИ

КАТЕДРА ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ

2021 г.

**Военните конфликти при разпадането на Социалистическа
федеративна република Югославия 1991 – 1995 година**

Александър Начев

**Military conflicts during the break-up of the Socialist Federal Republic of
Yugoslavia 1991 - 1995**

Aleksandar Nachev

Abstract: The break-up of Yugoslavia was one of the most significant European events of the late twentieth century. Its consequences continue to have an impact on today's Balkan and European politics. An artificial political creation or an unsuccessful attempt to unite the Slavic people? Yugoslavia is the subject of controversial opinions.

Key words: Yugoslavia, civil war, Bosnia, Croatia, Serbia, Milosevic, Tito, conflict, Sarajevo, Izetbegovic, Tudjman, nationalism, Balkans, Belgrade, JNA

Въведение

Кардиналните геополитически промени в света от 1989 г. засягат пряко и югославската политика. Падането на режимите в Източна Европа, както и отказът на СССР да се намесва в по-нататъчното развитие на бившите си сателити внася съвсем различни измерения и нюанси в бъдещето на югославските народи. По време на Студената война САЩ и Западна Европа съвсем съзнателно покрепят съществуването на СФРЮ и открито флиртуват с нея, което е продиктувано от желанието им тя да служи пред света като пример на непреклонност пред СССР. Югославия се използва и като политически балансьор между двата блока на Балканите, но с разпадането на СИВ и Варшавския договор изчезва и нейната специфичната роля в международните отношения. През 1990 г. ЦРУ публикува своя прогноза, в която предвижда, че югославската федерация ще се разпадне до една година, а американски дипломати от администрацията на Джордж Буш – старши открито заявяват на югославското правителство, че СФРЮ вече не разполага със своето привилегировано положение в американската стратегия и финансовите инжекции ще бъдат прекратени.

Военните конфликти при разпадането на СФРЮ 1991 – 1995 г.

Както в останалите социалистически страни в Източна Европа, така и СЮК е застигнат от своята очаквана гибел. Това се случва на неговия последен партиен XIV конгрес през януари 1990 г. в Белград. Още в началото започват да прехвърчат искри между сръбската и словенската делегация, чиито лидери Милошевич и Милан Кучан сипят обвинения и обиди един към друг. Словенците предлагат превръщането на СЮК в съюз от републикански организации с хлабав статут, но останалите членове на конгреса отхвърлят с голямо мнозинство при гласуването тяхното предложение, а сърбите отказват да вдигнат икономическата блокада на републиката. На 22 януари 1990 г. водачът на словенските комунисти Цирил Рибичич нарежда на своите делегати да напуснат конгреса, а Ивица Рачан и хърватските комунисти предлагат неговото прекъсване и отлагане за друга дата. Така и става, но нов конгрес така и не е свикан, с което е предизвикана и кончината на СЮК, а малко по-късно в СФРЮ е призната многопартийната система, което кара комунистическите партии в републиките да се прекръстят с нови имена и да се подготвят за тежките изборни битки през 1990 г. с новопоявилите се националистически и десни формации.

Парламентарните избори в югославските републики се провеждат през цялата 1990 г. и бележат сериозни политически победи за националистическите партии освен в Сърбия и Черна гора, където печелят убедително комунистите преименували своите организации на социалистически. На югославската сцена се появяват нови лица и шарена политическа палитра. В Словения народът предава властта в ръцете на опозиционната дясно-центристка партия ДЕМОС, а за президент на републиката е избран нейния лидер и бивш партиен функционер Милан Кучан. Франьо Туджман

побеждава в избора за хърватски президент, а неговата нова националистическа партия - Хърватски демократичен съюз (ХДС) сформира новото правителство. Босненците гласуват уверено за трите етнически партии в републиката. Мюсюлманите избират Партия на демократическото действие на Алия Изетбегович, сърбите – Сръбската демократическа партия начело с Радован Караджич, а хърватите предпочитат местния клон на Хърватския демократически съюз ръководен от Мате Бобан. Изборът за президент на Босна и Херцеговина е спечелен от наскоро освободения от затвора Фикрет Абдич, излежаващ присъда за финансови престъпления и злоупотреби в особено големи размери свързани с аферата „Агрокомерц“. Както се случва и в повечето посткомунистически европейски държави така и в СФРЮ от затворите са амнистирани и освободени много повече криминални отколкото политически затворници, които да формират новата социална и икономическа действителност свързана с първичното присвояване на държавен капитал и имущество. Абдич е изключително популярен сред босненците, които считат, че той е основният катализатор за индустриалната модернизация на републиката през 70-те и 80-те години. В ролята си на мениджър на „Агрокомерц“ и други югославски предприятия преди това, той има личен досег с десетки хиляди служители и техните семейства, които започват да го наричат галовно с турцизма „бабо“ (татко). Успехът му на изборите не е изненадващ, но неговият съпартиец Алия Изетбегович, не е никак доволен от загубата си и от популярността му. След тайна среща между двамата и други висши активисти от Партията на демократичното действие, прагматикът Абдич е принуден да отстъпи президентското място на религиозния догматик Алия Изетбегович. Какво точно се случва на тази среща е неясно и до ден днешен, но могат да бъдат изразени логични предположения. Повечето нови политически актьори в разпадаща се СФРЮ също могат да се похвалят с престой в югославските затвори по криминални или политически причини.

В младежките си години Алия Изетбегович се присъединява към ислямистката организация „Млади мюсюлмани“, за което е осъден на 3 години затвор през 1946 г. с обвинение за колаборация с нацистите. Въпреки това успява да завърши право в Сараевския университет и да практикува професията си в титова Югославия, но не престава да се увлича по ислямистките течения. През 1970 г. публикува незаконно своя известен манифест наречен „Ислямска декларация“, който се разпространява като нелегално апокрифно четиво сред мюсюлманите в Югославия. В своя труд призовава за обновление на изостаналия ислямски свят и неговото обединение под върховенството на Шериата. Дава като пример ислямското развитие на обществото в Пакистан и споменава следното:

„Първият и най-важен извод е, разбира се, несъвместимостта между исляма и неислямските системи. Не може да има мир и съвместно съществуване между ислямската вяра и неислямските обществени и политически институции“¹

През април 1983 г. Изетбегович и още 12 босненски мюсюлмани са арестувани и изправени пред съда в Сараево по обвинения за вражеска дейност и пропаганда подстрекаваща към мюсюлмански национализъм. Изетбегович е обвинен също така и

---

¹ Изетбегович, А. Ислямска декларация. ИК „Изток – Запад“, София, 2013, с. 59.

за участие в Ислямския конгрес проведен в Иран през 1980 г. Осъден е на 14 години затвор, но е освободен през 1988 г. в контекста на либерализацията спрямо политическите затворници към края на комунистическата ера. Неговите политически опоненти от новоосновената Сръбска демократическа партия – Радован Караджич и Момчило Крайшник също прекарват по една година затвор за финансови престъпления. Сараевският психиатър Караджич завършва медицинския факултет и специализира в Дания и САЩ през 70-те години, а неговият приятел заема директорското място в миньорското предприятие „Енергоинвест“. Чрез незаконна спекулация двамата успяват да отклонят средства от държавния фонд за земеделско развитие, с които си построяват луксозни вили в курортното планинско градче Пале в навечерието на зимните олимпийски игри в Сараево през 1984 г. Измамата е разкрита и двамата получават тригодишни присъди, но през 1985 г. са освободени след намесата на техния влиятелен приятел проф. Никола Кољевић. През 1990 г. и тримата влизат в ръководството на тяхната СДП печелейки изборите в сръбските общини на Босна и Херцеговина. Подобна е и съдбата на техния хърватски колега Мате Бобан, който оглавява босненския филиал на хърватската партия ХДС. Като директор на търговското предприятие „Напредък“ в хърватското градче Имотски е обвинен във финансови злоупотреби и осъден на 2,5 години затвор през 80-те години на ХХ век.

Политическите и обществени изяви на новия хърватски президент Франьо Туджман могат да бъдат характеризирани като конюктура на контрастите. По време на ВСВ младият хърватин се присъединява към партизаните и след войната продължава военната си кариера. Завършвайки военната академия през 1957 г. получава чин полковник, а през 1960 г. се превръща в най-младият генерал в редиците на ЮНА. На следващата година напуска армията и се отдава на научна кариера и още през 1963 г. е назначен набързо за професор във факултета по политически науки в Загреб. Едновременно с това е назначен и за директор на Института по история на хърватското работническо движение. Бързото му издигане по втория начин и прескачане на длъжности без никаква солидна академична подготовка и ценз, настройват против него болшинството от колегите му в Загребския университет. Личното му познанство с Тито, с което той не пропуска да парадира, служи за негов професионален трамплин и отваря всички врати. За да задържи и докаже позициите си в академичните среди, Туджман решава да изготви и защити докторска дисертация на тема „Причините за кризата на югославската монархия от обединението през 1918 г. до разпада през 1941 г.“. Не успява да изложи успешно работата си пред университета в Загреб, но през 1965 г. университетът в Задар признава неговия труд и той е удостоен с докторска титла. На следващата година обаче е директно обвинен от видния хърватски историк Любо Бобан в плагиатство при изготвянето на 90 % от дисертацията, като предоставя неопровержими доказателства и през 1967 г. Туджман е освободен позорно от всички академични и научни длъжности. Това е сериозен удар върху самочувствието на бъдещия хърватски президент, който е изключително амбициозен кариерист. Усещайки полъха на политическите ветрове и настроения в Хърватска, Франьо Туджман се включва активно в националистическата кампания през 1971 – 1972 г. като член на Съюза на хърватските писатели. Арестуван и осъден на 2,5 години за подривна антидържавна дейност по време на чистките след „хърватската пролет“. През 1977 г.

посещава Швеция с фалшив югославски паспорт, където участва в срещи с хърватската диаспора и дава интервю пред шведската телевизия изтъквайки се като „хърватски дисидент“ и критикува политиката на югославското правителство спрямо хърватския народ. При завръщането си отново е арестуван и осъден на 3 години затвор. След освобождаването си пътува в чужбина, където прекарва времето си в срещи с хърватски емигранти и усташки организации, които виждат в него бъдещия ръководител на независима Хърватска. През 80-те години на XX век Туджман упорито се опитва да омаловажи усташките зверства през ВСВ и използва всяко поле за изява в упражняване на тази теория, както може да забележи и в неговите късни съчинения:

„Както виждаме, целият „ясеновацки мит“ е оркестриран по такъв начин, че да се покаже как такова геноцидно злодеяние е извършено не само в рамките на ВСВ, но дори и в рамките на цялата история. Тази цел преследвали в еднаква степен и двете версии на въпросния мит – версията за дадените три четвърти милиона жертви в Ясеновац и версията за дадените милион и половина жертви във войната. Тези версии за съжаление се разпространяват не само посредством панаирно фокусничество, биешо барабани, и не само посредством късогледото политикантстване. За всеки макар и малко разумен читател не може да има никакво съмнение, че митичната представа за жертвите в Ясеновац не е обоснована нито в югославските, нито в световните исторически обзори. Тази представа е толкова неоснователна със своето изопачаване, че като безумна безсмислица не би заслужила по-сериозно внимание, ако не преследваше по-сериозна цел.“²

През 1990 г. парламентарните избори в СР Македония са спечелени от новосформираната опозиционна партия ВМРО – ДПМНЕ начело с младия поет Люпчо Георгиевски който е едва на 24 години, завършил наскоро Скопския университет със специалност „Сравнителна литература“, антисръбски настроен и в навечерието на изборите заявява:

„Днес в Македония не се води нито българска, нито гръцка пропаганда. Вече 45 години нашата република е жертва само на една пропаганда – сръбската. Именно пропагандата на Белград управляваше Македония и имаше свои верни последователи, които наричаме сръбски еничари. За македонците федерална Югославия не е никакво решение. Ние предпочитаме широка балканска конфедерация с онези държави, които желаят това, и преди всичко с България и Гърция.“³

За президент на СР Македония е избран стария партиен апаратчик и бивш председател на федералната югославска скупщина - Киро Глигоров, а за вицепрезидент чрез консенсус е назначен неопитния Люпчо Георгиевски срещу когото започва организирана просръбска кампания с обвинения в български настроения и под сериозен натиск Георгиевски се отказва от поста още в началото на своя мандат.

Изборите в СР Черна Гора са спечелени убедително от лоялните на Милошевич черногорски наследници на СЮК, а президентското място в републиката е заето от университетския преподавател в Икономическия факултет на Титоград – Момир Булатович. За премиер на републиката е избран малдият партиен функционер и днешен

---

² Туджман, Ф. Историческата съдба на народите. АИ „Проф. Марин Дринов“, София, 1997, с. 397.

³ Енчев, В. Югославската идея. Издателство „Захари Стоянов“, София, 2009, с. 547.

президент на република Черна Гора – Мило Джуканович, който в началото на 90-те години на XX век е ревностен социалист и поддръжник на политиката на Милошевич, и верен съюзник на Белград. Днес същият човек е президент на натовска държава и води абсолютно противоположна политика. В продължение на много години Джуканович е разследван и обвиняван в незаконни приватизационни сделки, връзки с мафията, както и за съучастие в контрабанда на наркотици и цигари действащи под негова закрила, но и до ден днешен, вече 30 години необезпокояван е неизменима част от черногорския властови пейзаж.

В СР Сърбия освен категоричната победа на Социалистическата партия и преизбирането на Милошевич за президент на републиката, на политическия небосклон се появяват опозиционни партии с изразен националистически отенък. През 1989 г. трима известни националистически настроени сръбски дисиденти формират т.нар. асоциация „Сава“, която се обявява в защита на сръбската кауза в Косово и призовава за прогонването на албанците, и заселване на областта със сърби. В началото на 1990 г. асоциацията се превръща в Партия за сръбско национално обновление под ръководството на Мирко Йович, Войслав Шешел и Вук Драшкович. Преди първите свободни избори през същата година партията им се разпада на три по-малки, поради неразбирателство по определени въпроси между тримата. След раздялата, най-влиятелна опозиционна сила в Сърбия се явява Сръбското Движение за Обновление на Вук Драшкович, което печели второ място в сръбската скупщина и Сръбската Радикална Партия на Войслав Шешел.

Косовските албанци бойкотират изборите, но те се явяват удобна боксова круша върху която се упражняват всички предизборни кампании на сръбските партии без изключение. „Всички сърби в една държава“ е един от основните лозунги, а след победата на Милошевич той бива възприеман като обединител на сърбите в Югославия. Всеки, който не желае да се изявява като изразител на национализъм в СФРЮ през 1990 г. е низвергнат от своите и презрян от чуждите. По време на изборната кампания цари ксенофобия и отпадат всички ограничения и задръжки в публичните речи и пропагандата. За да спечелят изборите, кандидатите използват примитивни етнически стереотипи за другите, с което насаждат твърде опростени представи в умовете на своите потенциални избиратели. По този начин избягват споровете по далеч по-важните и трудни теми, а освен това учат сподвижниците си да използват открито нетолерантен език и да дават воля на омразата си към останалите етнически групи. Като най-поучителен пример (понеже има сериозни последици и дава тон на следващите невъздържани изяви) може да се посочи незапомнено язвителната кампания на Франьо Туджман изобилстваща с антисемитски и антисръбски нападки.⁴

В СР Хърватска и СР Словения протича неприкрита антисръбска кампания включваща прочистването на държавния апарат и силовите служби от сърби, които биват масово уволнявани и заменяни с етнически правилните хора. В районите със силно концентрирано сръбско население пък централната власт в Загреб фактически е отхвърлена, тъй като местните управления отказват да изпълняват нареждания и решения идващи от столицата. По подобен сценарий протича и установяването на

---

⁴ Удуърд, С. Балканската трагедия. Издателство „Сиела“, София, 2002, с. 234.

контрола върху властта в Косово, където държавните служби и всички властови позиции се окупира от сърби, а албанците са почти напълно изключени от политическия живот.

Още от края на 80-те във всички републики на СФРЮ се усеща осезаемо ролята на религиозните институции върху възраждането на национализма във федерацията. Повечето от политическите партии се самоидентифицират в една или друга степен с някоя от националностите и се опитват да подхранят своя националистичен имидж, изразявайки подкрепа за официалната религия на своите избиратели. Това води до бързо нарастване на публичното значение на религиозните лидери и институционализираните религии.⁵ Да си религиозен през 1990 г. в Източна Европа е модерно. 45 години атеизъм кара хората да изпитват някакаво странно чувство на национална гордост и въодушевление самоизтъквайки се като част от нещо специално участвайки в религиозни мероприятия. Въпреки че почти никой не спазва християнските традиции, пости и ритуали сърбите и хърватите с огромен ентузиазъм се обкичват с религиозни символи в опит да изтъкнат разликите между православие и католицизъм, които самите те не успяват да обяснят при запитване, поради непознаване на религиозната същност. Повечето хора не са в състояние да изрекат от край до край нито една молитва, божии заповеди или битието на даден светец, но е важно да си различен от четника, устаща или „турчина“. Един от сръбските символи на войните през 90-те години са вдигнатите първи три пръста на дясната ръка, с които православните се прекръстват. Повечето от тях не могат да разяснят значението на Триединството в православие, но прекръстването с три пръста от дясно наляво ги кара да се идентифицират с нацията си. Същото се отнася и за хърватите, които използват два пръста и обратна посока на кръстене. Неслучайно много военнопленници изгубват част от пръстите си, тъй като религията е една от фронтовите линии в съзнанието на хората по време на войната. Същото се отнася и за религиозните храмове и гробищни паркове, които биват опожарявани, събаряни и осквернявани с цел да бъде нанесена духовна и психическа травма на врага. За значителна част от мюсюлманите в бивша Югославия светския начин на живот определи войната се замени с редица официални и неофициални религиозни ограничения, а в космополитния и модерен град Сараево – домакин на Олимпиадата през 1984 г. се издигат все повече минарета, където свинското месо в магазините е само спомен, а забрадените млади момичета все по-честа гледка. Роля в конфликтите изиграва и участието на свещенослужители. Следвайки дълговековната традиция да бъдат близо до хората, редица свещеници и имами не само дават благословия и оправдание на военни престъпници, но с оръжие в ръка участват в битките определяйки ги винаги като защита, а не агресия.

По време на войните в бивша Югославия хърватите разглеждат себе си, като храбрите граничари на Запада срещу яростните атаки на православие и исляма. Сърбите определят враговете си не само като хървати и мюсюлмани, но и като „Ватикана“, „ислямски фундаменталисти“ или „омразни турци“, които от векове са заплаха за православие. На свой ред босненските мюсюлмани се изживяват като жертви на геноцид, като пренебрегнати от Запада заради религиозната си

---

⁵ Мерджанова, И. Религия и политика на Балканите. Фондация Демос, Силистра, 2004, с.45.

принадлежност и следователно, като заслужаващи подкрепата на ислямския свят. Така всички участници в югославските войни, както и повечето външни наблюдатели, вече гледат на тях като на религиозни или етнорелигиозни.⁶

Лятото на 1990 г. е изпълнено с важни политически събития на югославската сцена. На 2 юли словенският парламент приема Декларация за суверенитета на републиката, а изпълняващият длъжността Председател на Президиума (президент) на СФРЮ – Борислав Йович заявява, че ще вземе всички необходими мерки за да защити целостта на федерацията. На същия ден координирайки своите действия с Любляна косовските албанци също излизат с бунтовна декларация обявяваща Косово за седма федеративна република. Ръководството в Белград реагира мигновено и разпуска косовските местни власти, а болшинството албански държавни чиновници са освободени от работа. Словенците очакват тази сръбска реакция и на 19 юли парламентът в Любляна обявява Декларация за Косово, която осъжда нарушаването на човешките права и узурпирането на властта в Прищина от сръбските власти. Словенското правителство внася спора във федералния конституционен съд поставяйки сърбите в патова ситуация. Ако съдът признае законността на отнетата косовска автономия, той ще бъде принуден да признае и словенската Декларация за суверенитет. Няколко дни по-късно младият словенски военен министър Янез Янша заявява, че словенските младежи няма повече да служат в редиците на ЮНА извън СР Словения, с което си навлича гнева на генералния щаб на ЮНА и федералното военно министерство. ЮНА внимателно следи събитията в страната и остава последният и основен стожер на федерализма. Двете страни предусещат приближаващият конфликт и словенското ръководство започва чистка сред офицерския състав във военното републиканско министерство прогонвайки проюгославски настроените военни. От своя страна частите на ЮНА започват постепенно да прехвърлят оръжието от складовете на СТО в казармите си.

На 25 юли хърватите се включват словенско-косовския хор и премахват определението „социалистическа“ от името на държавата. Заменят също така и червената звезда от националния флаг с историческата „шаховница“, която всява ужас сред местните сърби напомняйки за усташките престъпления половин век по-рано. Сърбите в републиката са известени предварително за предстоящите промени в хърватската символика и на същия ден в сръбския анклав Лика организират многохиляден митинг. Лидерите на хърватските сърби, лекарите Йован Рашкович и Милан Бабиц от новосъздадената СДП (еквивалент на СДП в Босна) обявяват създаване на Сръбско национално вече (парламент), което приема Декларация за автономия на сърбите в Хърватска. На 17 август 1990 г. хърватските сърби основават в гр. Книн Съвет за народна съпротива и започват да организират собствени въоръжени отряди под ръководството на полицейския началник от управлението в Книн - Милан Мартич, които се снабдяват с оръжие от структурите на местната ТО, а ЮНА наблюдава процеса с мълчаливо съгласие. Бунтуващите се сърби отказват да допуснат в Книн хърватският министър на вътрешните работи Йосип Болковац, отишъл лично да убеждава населението да прекрати неподчинението. Министърът дава заповед на

---

⁶ Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите. Издателство „Обсидиан“, София, 1999, с. 392.

полицейските сили да прекратят безредиците и на 17 август голяма колона на хърватската полиция се отправя към Книн с основна задача разоръжаване на местната милиция. По пътя за Книн този отряд разоръжава сръбски милиционерски пост в град Бенковац. В отговор Милан Мартич, обявява че е дошло време сърбите да се защитят с оръжие и разпорежда на подчинените си структури да започнат раздаване на оръжие на сръбското население. От своя страна Милан Бабиц обявява „военно положение” на територията на сръбските общини, вследствие на което всички подходи към туристическите обекти в Далмация са блокирани от барикади и въоръжени сръбски формирования. Хърватската полиция не успява да стигне по суша до Книн и е решено това да стане по въздух с хеликоптери. Тук вече се намесва и ЮНА, която също изпраща хеликоптери и самолети за да разделят враждуващите страни, но хърватите оценяват това като подкрепа за сърбите. Силите на хърватската полиция не могат да се мерят с армията и са отзовани обратно в Загреб. Тези действия, преминали без жертви и престрелки са изтълкувани като победа за сърбите. След референдум, на 30 септември Милан Бабиц обявява районите с преобладаващо сръбско население около град Книн обединени в САО Книнска Крайна. Загреб изгубва напълно контрола върху сърбите в републиката. През май 1990 г. председателското място във федерацията е заето по ротационния принцип от сърбина Борислав Йович, който е съмишленик на Милошевич и генералитета на ЮНА. Така в Белград се оформя властови триумвират, който се обявява за запазването на централизираната федерация, но с различни нюанси. Йович споделя в своите мемоари:

„27 юни 1990 г. Имах разговор с Милошевич за положението в страната и в Сърбия. Той е съгласен с идеята за „изхвърлянето“ на Словения и Хърватска, но ме пита дали армията е съгласна с това. Казвам му, че тя е длъжна да се подчини на моите заповеди и той не бива да се съмнява в това. Само не ми бе ясно какво ще правим със сърбите в Хърватска. Слобо сподели, че отделянето на Словения може да бъде безпроблемно, тъй като тя е ентически чиста. Относно Хърватска даде две идеи: Първо, отделянето на Хърватска да се извърши, така че общините в Лика, Баня, Кордун и т.н. да се присъединят към нас, а по-късно чрез референдум народът сам да реши дали да остане в Югославия или не.“⁷

На 29 септември 1990 г. сръбската скупщина приема закон поставящ ТО в СР Сърбия под прякото командване на президента Милошевич, а на следващият ден същото се случва и в словенския парламент в Любляна. Тези несанкционирани от федералното правителство правни действия предизвикват недоволство в командването на ЮНА, където югославските генерали все повече се приближават към сръбските опити за централизация на федерацията, гарантираща оцеляването на федералната армия и гледат с неприкрита неприязън към сепаратистките действия на Хърватска и Словения. Политическият мит, че ЮНА е просръбски инструмент продължава да се тиражира и до ден днешен от автори със слаба подготовка и разбиране относно ситуацията. Югославската народна армия е четвъртата по големина в Европа и е създадена от Йосип Броз с фундаменталното си задължение да бъде основен гарант за

---

⁷ Jovic, B. Posledni dani SFRJ. Kompanija Politika, Beograd, 1995, c. 161.

целостта на СФРЮ защитавайки я както от външни, така и от вътрешни врагове. Основна идея на армията в онези години е да смесва и изпраща наборниците и офицерите в други републики от федерацията, където да бъдат далеч от дома и да завържат познанства и приятелства със събратята си от другите етноси. Тази политика изиграва до голяма степен и важна роля в главоломното нарастване на смесените бракове в страната. Приемът във военните училища и школи е еднакво достъпен за подготвените младежите от всички етноси. През 1991 г. военен министър на СФРЮ е роденият в хърватско село (от майка хърватка) ген. Велко Кадиевич, а зам. военен министър и шеф на военното разузнаване е словенецът адмирал Стане Бровец. Началник на ГЩ е сърбинът Благое Аджич. Командващ ВВС на федерацията е хърватският генерал Антон Тус, който дезертира през май 1991 г. и е заменен отново с хърватин – ген. Звонко Юриевич. Югославските ВМС се намират под командването на босненеца и вицеадмирал Миле Кандич. Словенският генерал Конрад Колшек пък е началник на Пета военна област със седалище в Загреб. Почти всички ръководни постове в ЮНА са заети от хора лоялни на федералното правителство и повечето от тях са преживели ВСВ в редиците на партизаните загубвайки свои близки и роднини. За тях Тито е кумир, а Югославия е неразрушима и сближаването на военните със Слободан Милошевич е единствено върху основата на федерализма, който той прокламира. Не по този начин стоят нещата при по-ниските армейски чинове и войниците родени в СФРЮ след ВСВ, много от които дезертират при започване на военните действия. В този момент никой друг освен Милошевич , Борислав Йович и черногорците не говори високо и ясно за запазването на централизираната федерация, където единствено би имала шанс за оцеляване и ЮНА. На 19 ноември 1990 г. висшите офицери организират своя партия – Съюз на комунистите – движение за Югославия. След разпадането на държавата и армията през 1992 г. много от несръбските офицери останали лоялни на ЮНА ще бъдат обект на съдебен и политически тормоз от своите собствени сънародници.

На 22 декември 1990 г. в хърватския сабор е приета хърватската конституция, а в Любляна е проведен успешен референдум за независима словенска държава. Новата конституция в Загреб дава законното право на републиката да напусне Югославия, а сърбите са лишени от статута на конституционен народ и им е отредено мястото на национално малцинство редом с италианците, унгарците, немците и др. Реакцията на сърбите в Книн е мигновена и на същия ден обявяват създаването на САО Сръбска Крайна. Съобщават, че в случай на хърватска независимост от СФРЮ, сръбските области си запазват правото да останат част от Югославия.

Хърватска започва подготовка за война още преди обявяването на независимост през 1991 г. Първите военнизирани формирования се изграждат под ръководството на ХДС на основата на хърватската полиция, СТО и започналите да се завръщат от чужбина емигранти. Въоръжение за тези формирования предоставят Германия (от складовете на бишата ГДР) и Унгария, която през октомври и ноември тайно продава на Хърватска 18 000 автомата „Калашников” и голямо количество боеприпаси. Покрай тази сделка известност придобива случаят с хърватския генерал Мартин Шпегел, заснет от службите за сигурност през октомври 1990 г. да преговаря закупуването на оръжие за хърватската армия. Записите на разузнаването излизат наяве в началото на 1991 г. и

ЮНА изисква генералът да бъде предаден и съден от военен съд в Белград, и това принуждава Туджман да освободи Шпегел от поста военен министър, а последният забягва и се укрива в Австрия до избухване на войната. Шпегел е заменен от дезертиралия командващ ВВС на СФРЮ – ген. Антон Тус.

За основа на хърватската армия е използвана съществуващата организация на СТО. Хърватите реорганизируют ТО и през пролетта на 1991 г. започват формирането на „Збор народне гарде” (ZNG) - Корпус Национална Гвардия (КНГ), включващ четири новосформирани бригади на базата на бившите маневрени бригади от СТО и 15 „резервни” бригади, всички под пряк и непосредствен контрол от ХДС. Освен с КНГ Хърватска разполага с авиация и с отделен полк морска пехота с девет роти към ВМС и с около 30 леки плавателни средства, от които само шест бойни. След сглобяването на бригадите и батальоните от КНГ, те са изпращани в Далмация, Източна и Западна Славония, като са усилявани с формирования на хърватското МВР, а така също и с отряди на ХОС – (Хрватске обрамбене снаге) – военно крило на „правашите” - Хърватската партия на правото (ХСП – Хрватска странка права) - дясна хърватска националистическа партия, обявила се за продължител на делото на усташите. Организатори на отрядите на ХОС са яростните хърватски националисти Доброслав Парага и Анте Параджик. Тези отряди се наричат „батальони”, като най - известният подобен батальон става „Црна легия” или „Черният легион”, съставен предимно от хървати от чужбина и от наемници. Чужденци обаче има и в трите структури - реваншистки настроени хървати, потомци на емигриралите усташа, както и наемници, основно от Великобритания, Германия и Холандия. Първите обикновено се назначават на командни длъжности с помощници – видни представители на ХДС или ХСП, докато вторите се назначават като инструктори по различните видове подготовка или като военни съветници. По идея на един от тези чужденци – хърватският емигрант Анте Росо, прекарал дълги години във френския чуждестранен легион и впоследствие командващ въоръжените сили на босненската хърватска република Херцег - Босна е изработена програма за създаване и развитие на хърватските специални сили. Основата на тези сили стават подразделенията със специално предназначение на хърватската полиция – републиканският отряд за борба с тероризма и интервентните отряди в регионалните управления на вътрешните работи. Тези отряди се състоят от действащи служители, преминали различни антитерористични курсове в страната и чужбина и с опит от Косово т.е. това са добре подготвени за реални бойни действия подразделения.

През март 1991 г. е създадена бригада „специални сили” (т.нар. „сини барети”) към хърватското МВР, наброяваща няколко хиляди души с щаб в Лучко. Тази бригада взема участие в първите сблъсъци между хърватската власт и крайнските сърби в Плитвице и Борово Село. В състава на КНГ се създава „специална” бригада в състав три батальона, в Беловар е създаден антитерористичен отряд „Черни соколи”, а в Сплит – специален отряд за морски диверсии. В КНГ има и парашутен полк (без парашути и средства за десантиране) и учебен център за специалните сили. Всички специални сили се ръководят от щаб в Загреб. Към тези сили може да се отнесат и антитерористичните взводове и роты, намиращи се в състава на ротите и батальоните „Военна полиция”, създадена от хърватите през втората половина на 1991 г., както и отделни

„интервентни“ (щурмови; ударни) батальони от състава на бригадите в КНГ. През септември 1991 г. официално е обявено и създаването на хърватската армия – Хърватска войска (ХВ), включваща КНГ и СТО, както и ВВС и ВМС.⁸

На 9 януари 1991 г. Председателството на СФРЮ издава наредба за разпускането на всички въоръжени формирания извън ЮНА и МУП (МВР). Атмосферата в Хърватска и Словения се нажежава в очакване на сблъсъци с федералните части. От Загреб и Любляна изпращат отрицателен отговор и смехотворни извинения. На 25 януари военният министър на СФРЮ ген. Кадиевич моли Председателството на федерацията за разрешение на военна интервенция в бунтовните републики с цел тяхното разоръжаване. След дълги спорове и препирни словенският представител Янез Дърновшек напуска разгневен Президиума, а хърватският му колега Стипе Месич отхвърля предложението. Премиерът Анте Маркович също не е съгласен, а тук си проличават и различията на Борислав Йович и ЮНА за бъдещето на страната. Милошевич и Йович не желаят да задържат словенците и хърватите във федерацията. Тяхната цел е да задържат сръбските територии в Хърватска и поради това Йович отказва молбата на Кадиевич за пълна окупация на двете републики, докато военните желаят да съхранят целокупна Югославия.

Изпреварвайки събитията, още предния ден Слободан Милошевич се среща със словенския президент Кучан и двамата постигат бързо споразумение, което след години е споделено от словенеца:

„Беше ясно, че сърбите няма да настояват за задържането на Словения в Югославия. Ние казахме, че държим на правото си да имаме собствена държава. Милошевич каза, че сърбите желаят същото право за себе си – да живеят в една обща държава Югославия. Моят отговор бе, че сърбите също имат това право, но без да накърняват тези на другите. Милошевич отвърна : „Да, разбира се, всичко е ясно“ и с това отлетяхме обратно за Любляна“⁹

Много по-различна е ситуацията в Хърватска. Публикациите в пресата за сръбско – словенското споразумение предизвикват истерия в Загреб, които обвиняват Кучан в предателство и подсигуряване на сръбски картбланш за подялбата на Хърватска.¹⁰ На 16 март 1991 г. сърбите в Книн организират нов референдум, на който 99,8 % от избирателите се обявяват за присъединяване на САО Сръбска Крайна към СР Сърбия и оставане в границите на СФРЮ. Глас за оставане във федерацията надигат и останалите сръбски общини в Западна и Източна Славония. На 19 май в отговорен референдум осъществен от хърватското правителство в Загреб и бойкотиран от сърбите, избирателите гласуват за независима Република Хърватска.

На 25 март 1991 г. Милошевич и Туджман провеждат среща „на четири очи“ в бившата титова резиденция Караджорджево във Войводина. Около нея и до днес витаят слухове, журналистически догадки, легенди и пр. Дълго време медиите тиражират

⁸ Валецкий, О. Югославская война. Издательство „Крафт +“, Москва, 2011, 33-34.

⁹ Silber, L. and Little, A. The death of Yugoslavia. Penguin Books, BBC Books, London, 1995, с. 122.

¹⁰ Пак там, с. 123.

предположения, че е била обсъждана подялбата на Босна и Херцеговина, което в дадения момент звучи твърде нелепо имайки се в предвид, че дори съдбата на Хърватска и нейните сърби все още е нерешена. Нито тази, нито следващите срещи между двамата от 15 април и 12 юни не предоставят доказателства за взети политически решения, а по-скоро представляват неуспешни опити на двамата за разрешаване на кризата в Хърватска свързана престолящата независимост на републиката. Няколко дни по-късно се състои и официална среща на президентите на шестте републики в Сплит, която също остава напълно безплодна. В югославската политика от 1991 г. витае духът на реваншизма и националната нетърпимост, а войната приближава с всеки изминал ден.

* * *

Рухването на югославската федерация и нейното разпадане на няколко държави, подвластни на националистически настроения, довежда не само до появата на братоубийствени ексцесии, потресавщи със своята жестокост, но предизвиква и криза в западната система за сигурност. Точно когато са на върха на еуфорията от края на Студената война, западните правителства и международната общност са изправени пред поредица от проблеми, напълно противоположни на техните очаквания. Националният въпрос в западните Балкани остава нерешен до голяма степен, а югославските въглени все още тлеят. Този район ще бъде едно от предизвикателствата за Европа в идните години.

Използвана литература:

Изетбегович, А. Ислямска декларация. ИК „Изток – Запад“, София, 2013.

Туджман, Ф. Историческата съдба на народите. АИ „Проф. Марин Дринов“, София, 1997.

Енчев, В. Югославската идея. Издателство „Захари Стоянов“, София, 2009.

Удурд, С. Балканската трагедия. Издателство „Сиела“, София, 2002.

Мерджанова, И. Религия и политика на Балканите. Фондация Демос, Силистра, 2004.

Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите. Издателство „Обсидиан“, София, 1999.

Jovic, B. Posledni dani SFRJ. Kompanija Politika, Beograd, 1995.

Валецкий, О. Югославская война. Издательство „Крафт +“, Москва, 2011.

Silber, L. and Little, A. The death of Yugoslavia. Penguin Books, BBC Books, London, 1995.

Александър Начев
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”
специалност *История*
бакалавър

Научен ръководител:
Доц. д-р Ася Атанасова

Рецензент:
Доц. д-р Стефан Минков